

o *Blutsonntagu* rozpowszechniane przez działaczy różnych ziomkostw w RFN⁴, wypaczające niejednokrotnie prawdę o przebiegu wydarzeń. Stwierdzenie to odnosi się przede wszystkim do tezy o rzekomym męczeństwie Niemców bydgoskich oraz tezy, iż nie było dywersji niemieckiej w tym mieście.

Książka E. Serwańskiego jest więc potrzebna i ważna. Uprzytamnia czytelnikowi dramat i tragedię mieszkańców Bydgoszczy i Pomorza, ale też prowokuje do refleksji i zastanowienia się nad wydarzeniami tamtego okresu.

Każdą kolejną pracę Edwarda Serwańskiego biorę zawsze z należyтым szacunkiem i uznaniem dla jego wiedzy, fachowości i śledzę, co ma mi do powiedzenia. Także i tym razem się nie zawodzę. Szkoda tylko, że nakład książki jest tak mały, bo sądzić należy, że szybko zniknie ona z półek księgarskich. Wydaje się też, że rychło należałoby pomyśleć o jej wznowieniu, nie tylko w języku polskim.

Janusz Kapella

ECZKA DAMIANOWA: *Bytgarija i Polska 1918 - 1941*. Izdatełstwo Nauka i Izkustwo, Sofia 1982, 316 ss.

Książka Eczki Damianowej jest niejako pozycją „klasyczną” z zakresu literatury historiograficznej zajmującej się dziejami stosunków międzynarodowych. Napisała w sposób odpowiadający wszelkim wymogom takiego piśmiennictwa, oparta na obfitej bazie materiałowej — polskiej, bułgarskiej oraz pochodzącej z innych krajów, stanowi ona znaczący przyczynek do problematyki relacji między Polską i Bułgarią w okresie dwudziestolecia międzywojennego, a więc w okresie dla obu państw ważnym, poprzedzającym dramatyczne wydarzenia II wojny światowej. Rozwój stosunków polsko-bułgarskich w tym okresie był jednym z elementów polityki zagranicznej obu państw i jako taki nie może być pominięty w ogólnej syntezie stosunków międzynarodowych w Europie w dwudziestoleciu międzywojennym. Stąd też pozycja ta powinna zwrócić uwagę badaczy historii europejskiej XX wieku, politologów a także szerokiego kręgu czytelników zainteresowanych zagadnieniami relacji polsko-bułgarskich i ich rozwojem.

Autorka omawianej książki Eczka Damianowa jest kandydatem nauk historycznych, pracowniczką Instytutu Bałkanistyki BAN. Opublikowała szereg studiów i artykułów z dziedziny historii stosunków polsko-bułgarskich oraz na temat polityki polskiej na Bałkanach w okresie dwudziestolecia międzywojennego, wydanych w Bułgarii i za granicą.

W monografii *Bułgaria i Polska 1918 - 1941*, w poszczególnych rozdziałach omówione zostały główne etapy rozwoju relacji politycznych, ekonomicznych i kulturalnych między Bułgarią a Polską od momentu ustanowienia stosunków dyplomatycznych między obu państwami w r. 1918 aż do przystąpienia Bułgarii do Paktu Trzech w marcu 1941 r.

Stosunki polityczne polsko-bułgarskie w tym okresie przedstawione zostały na tle stosunków międzynarodowych istniejących w tym czasie w Europie środkowej i południowo-wschodniej. Pozwoliło to autorce na ukazanie czynników, które determinowały zainteresowanie Polski Bałkanami i skłaniały dyplomatów polskich

⁴ Celuje w tym zwłaszcza Marian Kempke, w swoim czasie redaktor bydgoskiej gazety „Deutsche Rundschau”.

do działań mających na celu ustanowienie ściślejszych związków między Polską a poszczególnymi krajami bałkańskimi, w tym również z Bułgarią, mimo że sytuacja tego kraju po I wojnie światowej była dość specyficzna. Z drugiej strony władze bułgarskie, w swym dążeniu do przełamania izolacji, w której znajdowała się Bułgaria po jej klęsce w I wojnie światowej, odnosiły się ze szczególną uwagą do każdego państwa przejawiającego wolę ustanowienia bliższych kontaktów z Bułgarią. Dotyczyło to również Polski, która wykazywała wiele sympatii wobec tego kraju w związku z decyzjami układu pokojowego z r. 1919 dotyczącymi Bułgarii, była ona jednym z niewielu państw, które nie ratyfikowały układu z Neuilly. Wszystko to skłaniało władze bułgarskie do poszukiwania poparcia Polski i do ustanowienia przyjacielskich z nią stosunków, stąd inicjatywa wzmocnienia związków bułgarsko-polskich po 1918 r. wyszła ze strony Bułgarii. W latach 20-tych i na początku lat 30-tych relacje polityczne między obu państwami rozwijały się, ogólnie rzecz biorąc, pomyślnie. Różnice w koncepcjach polityki zagranicznej Bułgarii i Polski, jako państw należących do dwóch przeciwnych obozów — zwycięzców i zwyciężonych, nie zakłócały obustronnej sympatii i nie wpływały na ich wzajemne stosunki. Jeśli mimo to pojawiały się trudności, były one związane przede wszystkim z ambicjami dyplomacji polskiej dążącej do uporządkowania relacji na obszarze państw bałkańskich, bez naruszenia porządku ustanowionego po wojnie. Stanowisko Polski nie mogło zadowolić rządów bułgarskich, które stale walczyły o pokojową rewizję powojennych układów.

Zmiany w sytuacji międzynarodowej po 1933 r. wpłynęły na orientację polityki zagranicznej Polski. Dążenie do zbliżenia z Niemcami skłoniło rząd polski do odejścia od reprezentowanej dotąd tendencji do popierania paktów regionalnych jako sposobu utrzymania pokoju w Europie i do przyjęcia zasady umów dwustronnych. Nowy kurs polityki zagranicznej Piłsudskiego i Becka miał wiele punktów wspólnych z koncepcjami polityki zagranicznej Bułgarii, która w tym okresie przyłączyła się również do polityki umów dwustronnych. W związku z tym oba państwa nie tylko nie zaakceptowały układu z lutego 1934 r., lecz były w tym samym stopniu zainteresowane rozbięciem Małej Ententy i Ententy Bałkańskiej.

W przededniu II wojny światowej rząd polski zajął odmienne stanowisko wobec rewizjonistycznych dążeń burżuazji bułgarskiej, wyraził on jednak gotowość poparcia ich w „rozsądnych” granicach.

Analiza polsko-bułgarskich stosunków gospodarczych w okresie dwudziestolecia międzywojennego wskazuje, że w tej dziedzinie osiągnięto ewidentnie pozytywne wyniki. W związku z trudną sytuacją ekonomiczną obu krajów po I wojnie światowej, handel między nimi, w początkach lat dwudziestych, był ograniczony. Jednak po zawarciu umowy handlowej w 1925 r. także w tej dziedzinie nastąpił wyraźny postęp. Zwraca uwagę fakt, że w pierwszych latach kryzysu ekonomicznego, katastrofalnego dla wielu państw, eksport bułgarski do Polski odnotowuje wiele poważnych sukcesów; w 1930 r. wzrósł on do 631 milionów lewa, co stanowiło 10% całego eksportu Bułgarii. Polska zajęła drugie miejsce wśród państw-importerów z Bułgarii. Niezależnie od ograniczeń walutowych i obecności Niemiec na rynku bułgarskim w latach pokryzysowych eksport tytoniu bułgarskiego do Polski wzrósł prawie czterokrotnie.

Strukturalne przemiany, które nastąpiły w wymianie handlowej polsko-bułgarskiej w latach 30-tych uwidoczniły się zwłaszcza w rozwoju polskiego eksportu do Bułgarii znacznych ilości surowców przemysłowych, metali, wyrobów metalowych, maszyn rolniczych i włókienniczych. Po 1935 r. ważną pozycją eksportu z Polski do Bułgarii był sprzęt wojskowy, głównie samoloty bojowe. W konsekwen-

cji polski eksport do Bułgarii, nawet w tragicznym dla Polski 1939 roku był prawie 10 razy większy niż w 1928 r.

Wraz z wymianą handlową zagadnienie bezpośrednich powiązań komunikacyjnych Bałtyku z Morzem Czarnym i Egejskim było jednym z czynników wpływających na zainteresowanie polskich kręgów handlowych Bułgarią, a ściślej bułgarską inicjatywą budowy mostu nad Dunajem między Rumunią a Bułgarią jako dużym ułatwieniem w komunikacji, a co za tym idzie możliwością rozwoju stosunków ekonomicznych. Przejawiano tu większe zainteresowanie niż inicjatywą rządu jugosłowiańskiego budowy mostu między Rumunią a Jugosławią.

W monografii omówiono także stosunki kulturalne między Polską a Bułgarią. W początkach lat dwudziestych rozwijały się one głównie w ramach działalności Towarzystw Polsko-Bułgarskiego w Sofii i Bułgarsko-Polskiego w Warszawie. Równoległe do prac tych towarzystw po upływie 1925 roku związki kulturalne obu krajów rozwinęły się wydatnie i przyjęły charakter oficjalny, przekształcając się w ważny element stosunków międzypaństwowych. Ten etap rozwoju stosunków kulturalnych znalazł swój wyraz w układzie kulturalnym między Bułgarią a Polską z 1935 r.

Interesujące są te fragmenty omawianej książki, które zajęły się różnymi przejawami współdziałania działaczy robotniczych i kręgów demokratycznych obu krajów w latach „najcięższych doświadczeń rewolucyjnych”. Wydarzenia mające miejsce we wrześniu 1923 r. w Bułgarii znalazły szeroki oddźwięk w Polsce, polskie masy pracujące wyraziły zdecydowanie swą solidarność z bułgarskimi rewolucjonistami, przy czym, jak wskazuje autorka omawianej monografii, komuniści polscy — podobnie jak siły postępowe w innych krajach — mogli wysnuć z wydarzeń w Bułgarii cenne wnioski dla siebie i swojej działalności. Z nie mniejszą uwagą bułgarska opinia demokratyczna obserwowała dokonania sił demokratycznych i rewolucyjnych w Polsce 1923 r. Przejawy współpracy i solidarności internacjonalistycznej przyjęły jeszcze bardziej konkretny charakter w latach II wojny światowej. Całe społeczeństwo bułgarskie potępiło agresję hitlerowską na Polskę we wrześniu 1939 r. Wraz z akcjami pomocy dla obywateli polskich prześladowanych przez gestapo, Bułgarzy i Polacy złączyli ideą walki o wolność uczestniczyli wspólnie w ruchu oporu przeciw okupantom hitlerowskim.

Podsumowując krótkie omówienie książki Eczki Damianowej *Bułgaria i Polska 1918 - 1941* stwierdzić należy, że przedstawiony w niej przez autorkę obraz różnych dziedzin stosunków polsko-bułgarskich w okresie dwudziestolecia międzywojennego stanowi cenny przyczynek do historiografii obu krajów, wskazujący na te elementy stosunków między nimi, które także dziś mogą stanowić podstawę dla realizacji obustronnej współpracy i wymiany międzypaństwowej, realizowanej jednak w całkowicie odmiennych warunkach polityczno-społecznych i opartej na innych zasadach ideowych.

Tadeusz Seweryn Wróblewski

GERHARD RIEGE: *Die Staatsbürgerschaft der DDR*. Staatsverlag der DDR, Berlin 1982, 329 ss.

Powstanie w miejsce Rzeszy dwóch państw niemieckich i późniejszy rozwój sytuacji międzynarodowej spowodowały, że stosunki prawne na tym obszarze niezwykle się skomplikowały. Trudności wynikają na tle pojęć identyczności i sukcesji państw, a więc zagadnień, w stosunku do których nie ma pełnej zgodności